

Pilar Arnau i Segarra, Pere Joan i Tous, Manfred Tietz (ed.):
Escribir entre dos lenguas: escritores catalanes y la elección de la lengua literaria /
Escriure entre dues llengües: escriptors catalans i l'elecció de la llengua literària.
Kassel: Edition Reichenberger, 2002 (Problemata Literaria; 54),
ISBN: 3-935004-33-8, 166 pàgs.

El present volum recull les conferències pronunciades a l'ocasió de la primera secció dedicada exclusivament a la literatura catalana d'un congrés de l'*Associació dels Hispanistes Alemanys* (XII Deutscher Hispanistentag, Berlín 1999). Amb el problema de l'elecció de la llengua literària, el grup d'organitzadors (i ara editors) va escollir un tema l'actualitat del qual no minva: Perquè un/a escriptor/a que viu en una societat al menys bilingüe es decideix en un moment determinat de la seva carrera per l'un o l'altre dels idiomes, i quines eren i són les conseqüències d'aquestes opcions personals per la seva obra, d'una banda, i la construcció d'un espai de discurs públic, de l'altra?

Zeitschrift für Katalanistik 17 (2004), 249–294
ISSN 0932-2221
<https://doi.org/10.46586/ZfK.2004.277-282>

Tot i que els 12 articles que integren el volum s'acosten des de perspectives i amb fonaments metodològics diferents als problemes plantejats, es poden distingir quatre grups temàtics, a saber, l'intent de veure el multilingüisme i la multiculturalitat de la societat catalana dins un panorama molt més ample (Lluís Meseguer, Maridès Soler, Holger M. Meding), les reflexions històriques (Àlex Broch amb un testimoni personal sobre la generació dels 70, Antonio Juárez Medina), l'anàlisi de casos concrets d'escriptors (Verena Berger sobre Villalonga, Joan Ramon Resina sobre Juan Marsé, Pilar Arnau i Segarra sobre Josep Palou) i l'estudi de traduccions, sobretot l'estudi comparat d'autotraduccions (Manfred Tietz sobre Terenci Moix, Gero Arnscheidt sobre Andreu Martín, Horst Hina sobre Carme Riera i finalment Carme Arenas i Noguera amb un panorama general de les traduccions al català en el context del mercat del llibre actual).

El primer grup recorda la globalitat del fenomen estudiat a tres nivells diferents. Mentre Holger M. Meding en "Conflictos lingüísticos lejos de la patria. La colectividad catalana en Buenos Aires entre perseverancia lingüística y aculturación" aporta dades sobre aspectes sociolingüístics de la migració catalana a Argentina, la contribució de Maridès Soler, "Fronteres i franquícies dels escriptors i escriptores multilingües" se centra en la perspectiva dels escriptors emigrants en general, recordant-nos que la situació dels escriptors a Catalunya no és tan excepcional, perquè "vist a nivell mundial, aquests [els escriptors monolingües] són en minoria i la tendència en el futur fa preveure que cada vegada aniran minvant més" (p. 16). Basant-se en una sòlida bibliografia de literatura especialitzada, l'autora dóna un panorama general de problemes i avantatges dels escriptors que viuen entre diverses cultures i en diverses llengües. Soler intenta, doncs, sistematitzar un camp molt heterogeni i treure'n dades que permeten obrir perspectives futures, que per a l'autora inclouen pels "escriptors de fora" la possibilitat "[d']un estatus supranacional independent d'una cultura determinada" (p. 25), i més concretament, d'una identitat europea, capaç de superar "els principis estrictes dels nacionalismes dels segles passats amb la consegüent endogàmia que a la llarga pot comportar" (pp. 25–26). Es tracta d'un plantejament al mateix temps necessari i ambiciós, i potser és comprensible que l'autora no sempre pugui evitar simplificacions a l'hora de buscar les línies generals d'una realitat política, històrica i cultural extremadament canviant i complicada. Així, ni Paul Celan i Rose Ausländer, ni Franz Kafka i Joseph Roth es poden considerar com escriptors que adaptin una llengua estrangera majoritària com a vehicle de comunicació literària, com suggereix l'autora (p. 17): la llengua materna dels quatre

era l'alemany, un fet no gaire sorprenent en descendents burgesos de Bohèmia i la Bukovina, dues regions multiètniques de l'imperi austríac d'una llarga tradició de literatura i cultura en llengua alemanya. La tendència a harmonitzar les realitats complexes apunta també quan l'autora parla de les interferències culturals i addueix els casos de Salman Rushdie i Talima Nasrim, “els quals influïts per altres mentalitats no van saber preveure i captar exactament la recepció en llurs països” (p. 23). Recordem que la *fatwa* contra Rushdie, ciutadà britànic que escriu en anglès, es va proclamar a l'Irà, des d'una institució religiosa que gaudeix de prestigi i autoritat sobre milions de persones que no van llegir mai el llibre condemnat, i que el feminisme islàmic de Nasrin, que escriu en bengal, té un lloc important en la societat bangladeshi, li agradi o no agradi al poder governamental que li prohibeix el retorn al seu país. Cal considerar les tensions inherents de cada societat, sense caure en la trampa dels discursos oficials sobre els valors autòctons *versus* els valors estrangers.

Lluís Meseguer en “La literatura siempre es multilingüe. Reflexión sobre la diversidad en la literatura desde el mundo hispano”, en canvi, enfoca el nivell textual, amb la diversitat i el multilingüisme inherent a cada obra literària com a centre del seu interès. Proposa “generalizar algunos aspectos de la diversidad literaria” (p. 3), basant-se en la base lingüística de los “procedimientos discursivos concretos” que “tiene que ver con las técnicas de la oralidad” (p. 4), i aporta tres mostres, basades en la “verosimilitud, la homología y la autenticidad”, conceptes molt generals, l'ús dels quals l'autor no defineix. En el que segueix, l'autor se centra en la representació de la parla de personatges d'obres narratives de Pérez Galdós, Pío Baroja, Vicente Ibáñez i Narcís Oller (la verosimilitud); en un fragment de *Contra Paraíso*, de Manuel Vicent, i l'escriptura castellana d'una realitat narada catalanoparlant (la homologia); finalment, la poesia (autenticitat). L'autor, doncs, se serveix dels plantejaments de Bajtín sense mencionar-lo. Una ullada a un dels texts més coneguts del crític rus, *Esthétique et théorie du roman*, ens mostra que allí trobem de manera més clara, profunda i sistemàtica les idees de l'article de Meseguer: el problema del realisme, la representació de l'oralitat (sense oblidar mai que es tracta necessàriament d'una estilització literària), l'ús paròdic dels múltiples registres lingüístics, i la qüestió de “la” veu de l'autor, amb algunes reflexions sobre la poesia.¹

Antonio Juárez Méndez proposa en la seva contribució titulada “La relación cultural entre el castellano y el catalán en el siglo XVIII” una recon-

¹ Mikhaïl Bakhtine, *Esthétique et théorie du roman*, París: Gallimard, 1975.

sideració del concepte de la Decadència. Recorda amb raó el paper que tenia encara el llatí en els discursos acadèmics i religiosos, i que no es tractava tan sols d'escollir entre dues llengües, una observació que també té validesa en altres moments històrics, si pensem per exemple en la llengua gitana que fa una aparició molt breu en un text d'Andreu Martín, com apunta Gero Arnscheidt en la seva contribució (p. 121). Juárez Méndez aporta documents de l'època sobre l'ús de la llengua a l'Església (el pròleg del bisbe de Barcelona, Joseph Climent, a les obres de fray Luis de Granada), la llengua dels lletrats (amb l'exemple de Gregorio Mayans i Siscar) i la llengua en la comunicació social oficial (una carta de felicitació del *Consejo Consistorial de la ciudad de Valencia* a Felip V de 1707, referències a comentaris de diverses associacions i, un cop més, el testimoni de Mayans). Després de comentar aquest material molt poc homogeni, l'autor conclou que “[e]n las fuentes y textos que se han manejado para este estudio, no se ha encontrado ningún signo de inhibición entre los literatos y eruditos del siglo XVIII, en las regiones catalanohablantes, respecto al castellano, ni en la relación cultural entre castellano y el catalán, y sus diferentes variedades” (p. 42). Per arribar a resultats menys provisionals, caldria consultar més texts de la mateixa sèrie (p. ex. no es pot deduir gran cosa d'una sola mostra del llenguatge administratiu que data del temps abans del Decret de Nova Planta) i aprofundir més en el context de cada testimoni, per tal de comprendre millor les estratègies argumentatives de cada moment. A més a més, els texts aportats mostren sobretot que sí que s'escrivia encara entre diverses llengües, però cada cop més amb tendència a relegar el català en favor del castellà.

Els estudis dedicats a escriptors del segle XX que es decideixen en algun moment de la seva carrera pel castellà o el català obren també terrenys metodològics més satisfactoris i, fins i tot, fascinants. En “El bilingüismo literario de Llorenç Villalonga” Verena Berger segueix les línies d'investigació de Georg Kremnitz i fa atenció sobre tot a l'ús del *code-switching* en els *Disbarats*, breus peces dramàtiques multilingües, però també inscriu les actituds lingüístiques canviants de Villalonga en el context més ampli d'una carrera d'escriptor “amb pujades i baixades”, arrelada en una situació sociohistòrica concreta. Joan Ramon Resina planteja en el seu anàlisi de la novel·la *El amante bilingüe* de Juan Marsé, titulat “«Escribo en castellano porque me gusta» – Juan Marsé o Joan Marsé: La literatura entre dos lenguas”, els problemes de l'origen, de l'autoria/autoritat i del valor simbòlic des d'una perspectiva que fa pensar en els estudis postcoloniais. Pilar Arnau comença el seu estudi, molt ben estructurat i titulat “La mezcla de

lenguas como instrumento ideológico: *La gallina cega* (1993), de Josep Palou” passant revista a les línies d’investigació més rellevants sobre el tema de tot el volum, “heterogeneidad lingüística y literatura”, abans d’aprofundir en aspectes tècnics de la novel·la triada. L’autora destria tant les implicacions ideològiques com estètiques d’aquesta visió de la literatura “como si ésta fuera un espejo en la que pudiese reflejarse la sociedad” (p. 155).

L’últim grup es dedica a l’estudi de les traduccions, amb un interès especial per aquells escriptors i escriptores que publiquen un mateix llibre en versió catalana i castellana. Manfred Tietz segueix en “Terenci Moix: *El día que va morir Marilyn / El día que murió Marilyn*. ¿Dos versiones lingüísticas, dos versiones culturales?” amb gran sensibilitat les etapes d’elaboració i de reescriptura de la primera novel·la de Terenci Moix, amb un primer esborrany hipotètic en castellà, una primera publicació en català que serà traduïda per José Miguel Velleso al castellà (amb intervencions de l’escriptor), una traducció castellana refeta pel mateix Terenci Moix i, finalment, la versió definitiva, un altre cop en català. Tietz mostra comparant passatges escollits de les dues últimes versions que no hi ha canvis radicals; sí, però, una reelaboració convincent al nivell estilístic. Gero Arnscheidt estudia en la seva contribució “Andreu Martín: *El hombre de la navaja* (1992) / *L’home que tenia raor* (1997) o la imposibilidad de una novela bilingüe” els problemes que plantegen en aquest context la novel·la negra i la “literatura de consum”. Li interessa sobretot en quin sentit l’escriptor adapta la seva novel·la als coneixements i interessos dels lectors específics de cada versió. Horst Hina veu en les versions castellanes de Carme Riera de *Dins el darrer blau* i *Temps d’una espera* no tan sols adaptacions al gust d’un altre públic lector, sinó fins i tot al “carácter estético particular” de la llengua d’arribada, que per Hina és “incomparablemente más retórico —¿literario?—” que el català (“Traducción y reescritura: Carme Riera”, p. 140). L’autor confon aquí una característica de les versions de Riera amb una hipotètica essència de la llengua castellana. Aquest error fonamental repercuteix necessàriament en totes les anàlisis i observacions de la contribució, un problema molt més greu que algunes interpretacions que la recensora no pot compartir (p. ex. veure en la versió castellana de *Temps d’una espera* elements didàctics, p. 135–36) o bé l’omissió de comentar el complet canvi de significat al final d’un fragment citat de *Dins el darrer blau* (respecte a la comparació i jerarquia de dos bordells, p. 138).

El volum en la seva totalitat mostra que més enllà de les qüestions sociolingüístiques, les relacions entre l’heterogeneïtat lingüística i la literatura són múltiples, amb un impacte directe sobre preocupacions estètiques

i poètiques centrals. Moltes vegades són vinculades al problema d'una narrativa amb afany realista i al conflicte entre escriptura i oralitat. Caldria preguntar-se com afecten altres gèneres literaris (p. ex. la poesia) i propostes estètiques alternatives.

Henriette Partzsch (Genève)